

Informační antropologie, péče a ženská otázka

Tato esej otevírá témata empatie, péče a role ženy ve společnosti.

Esej vzniká v reakci na debatu k ženské otázce, která se rozvinula posledních dvacet minut předmětu Filosofie informace na jaře 2022 a týkala se počtu žen v univerzitním vzdělávání. Všichni tři (skvělí) přednášející by rádi viděli více žen na půdě univerzity. Vnímají ale řadu překážek, zejména tyto:

- není dobře nastavená sociální politika státu
- existuje platová propast mezi ženami a muži
- instituce nevytvářejí spravedlivé podmínky pro ženy a muže

Jako matka čtyř dětí, s kterými jsem byla víc než deset let doma, vnímám toto téma poněkud jinak. Vnímám, že důležitým fenoménem v této debatě nejsou velká politická témata, nýbrž témata jako výměna informací, naslouchání a péče. V této eseji bych svůj pohled ráda vyargumentovala.

Tichá, šedivá, denní práce

Emanuel Rádl v úvodu své *Útěchy z filosofie* říká, že údělem ženy je vytvářet zázemí pro muže. V tom vnímá největší příspěvek žen společnosti, "v důvěrné, tiché, šedivé, denní práci." (Rádl, 2000) Podle Rádla tedy žena na univerzitu nepatří. Její primární role je péče o muže, děti a o domácnost. Tím přispívá společenskému chodu.

Je zajímavé, že Rádlův německý současník, Edmund Husserl to ve stejné době dokázal vidět jinak. Husserl měl žačku, asistentku. Ta se později habilitovala na jednu z prvním docentek v Německu a ještě později byla prohlášena za svatou. Její občanské jméno bylo Edith Stein, známá je ovšem pod svým řeholním jménem, Svatá Terezie Benedikta od Kříže, patronka Evropy.

Než se Husserlova žačka stala karmelitkou a světící napsala disertační práci na téma empatie. Rozvíjí v ní rané učení Husserla. Empatie se podle Steinové rozehrává jakožto výměna informací mezi dvěma těly. Tělesnost je u ní stejně velké téma jako u všech fenomenologů. Empatie, tedy vcítění do druhého, se nastartuje tím, že druhého pozorujeme,

upíráme na něj svou pozornost, vnímáme jej. Vnímáme jeho pohyby, gesta a s nimi se identifikujeme. Husserl toto ve svých raných pracích nazývá slovem *aprezentace* - vnímám své vnímání. Porovnávám svoji primordiální zkušenost s tím, co vnímám u druhých lidí. Dokážu tomu porozumět, dokážu se do druhého vcítit.

Žena se matkou nerodí

Pokud se budeme držet postupů fenomenologie v oblasti mateřství a empatie k vlastnímu dítěti, můžeme parafrázovat známý výrok Simone de Beauvoir slovy: Žena se matkou nerodí, stává se jí.

Empatie k vlastnímu dítěti není něčím, co by bylo naprogramované. Není to základní lidský instinkt. Žena se jí postupně učí prostřednictvím své primordiální zkušenosti. Dítě jí dává dostatek času, protože na rozdíl od většiny zvířecích mláďat je lidské dítě zcela bezbranné po velmi dlouhou dobu. Zhruba do pěti let je odkázáno na 24 hodinovou péči rodičů. Bez ní by zemřelo. Matka se postupně učí dítě kojit. Vnímá jeho pláč, strachuje se o něj, vstává i několikrát za noc. Reaguje na bezprostřední podněty, které před ní dítě staví. Učí se o něj pečovat. Tím se stává se matkou.

Simone de Beauvoir a později také Judith Butler říkají, že být ženou znamená podléhat celé řadě sociálních konstrukcí. Poukazují na to, že společnost ženě diktuje - byť třeba nevědomky - kým má být a jak se má chovat. Butlerová zavádí do společenských věd pojem *gender* - sociální pohlaví.

Nicméně, jak ukazuje třeba další feministicky smýšlející autorka Julia Kristeva ve své slavné eseji *Stabat Mater*, není to tak jednoduché a není to jednostranné. Ženu formuje jak společnost, tak její bezprostřední, tělesná zkušenost. Ve své eseji tyto dvě roviny rozvíjí paralelně vedle sebe. Kurzívou popisuje intimní pocit z porodu, bezprostředně po něm či při kojení syna. Vedle toho zcela racionálně analyzuje vliv mariánského kultu na podobu mateřství v západní společnosti.

Když se vrátíme k roli ženy ve společnosti, nejspíš se spolu s Rádlem shodneme, že ženám je péče o druhé nějak bližší než mužům. Jsou to ženy, které napříč kulturami více pečují o děti i stárnoucí rodiče. De Beauvoir, Butlerová a Kristeva nám také ukazují, proč tomu tak je. Znamená to ale, jak říká Rádl, že údělem ženy je tichá, šedivá, denní práce?

Etický nárok a péče

Madeleine Albright ve svých memoárech vzpomíná na období, kdy na prahu čtyřicítky po patnácti letech doma s dětmi vstoupila do politiky: "Ať jsem zrovna dělala cokoli, vždy jsem bojovala s pocitem, že bych měla dělat něco jiného." (Albright, 2013)

Ve své knize a v rozhovorech také často opakuje větu: "I do think every woman's middle name is guilt." Vina. Vina za to, že se žena nevěnuje svým blízkým tak, jak by měla či mohla. Ať už se jedná o děti, muže, rodiče, přátele či blízkou komunitu. Tato vina vůči vlastním dcerám Albrightovou podle jejích slov opustila až po odmaturování té nejmladší.

Podívejme se pozorněji na téma péče. Carol Gilligan se věnuje tématu péče pohledem etiky. Téma péče jí vyvstalo poté, co ve svých výzkumech zjistila, že ženy mají tendenci vnímat morálku jinak než muži. Mají tendenci klást důraz na péči, empatii a soucit. Muži naproti tomu přikládají větší význam povinnosti a spravedlnosti.

Gilliganová v knize *In a Different Voice* argumentuje: Tradiční etické teorie jsou maskulinní v tom smyslu, že jsou postavené na hodnotách, které jsou důležité pro muže. Těmi jsou racionalita, logika, spravedlnost, závazek. Když se ale dá slovo ženám, etika se začne točit okolo jiných témat, a to téma jako zodpovědnost na druhé, soucit, vzájemná provázanost, interdependence.

Gilliganová nastiňuje koncept etiky péče (ethic of care), která je později označena za feministickou etiku. V etice péče jsou racionalita a logika podřízeny právě mezilidským vztahům a péči: "Etika péče zaměřuje naši pozornost na potřebu vnímavosti ve vztazích (tj. věnovat pozornost, naslouchat, reagovat) [...] Její logika je spíše induktivní, kontextuální, psychologická než deduktivní či matematická." (Gilligan, 2016)

Mimořádně, obdobný motiv najdeme u židovských dialogických filosofů, zejména pak u Emanuela Lévinase. Ten říká, že je to právě Tvář druhého člověka, která vznáší ultimátní etický nárok. Lévinas ovšem nemluví o péči, nýbrž o nelhostejnosti.

Péče a Covid 19

Série lockdownů během Covidu 19 ukázala, že ženám sice je péče o druhé vlastní, ale že nárok na bezvýhradnou péči bez jakýchkoli limitů má spíše negativní důsledky.

Pokud se chceme pohybovat v akademickém prostředí, lze v době lockdownů vyzorovat prudký pokles podílu žen na příspěvcích do časopisů (Dolan & Lawless, 2020 in Gray, 2022). Nebo naopak nárůst "práce v první linii se studenty", která je v rámci akademické struktury méně prestižní a méně odměňovaná (O'Keefe & Courtois, 2020 in Gray 2022).

Nejinak se to jeví ve zdravotnictví. Podle OECD ženy tvoří celosvětově téměř 70 % zdravotnických pracovníků, a proto jsou to převážně ženy, které tvořily první linii v boji s covidem.

Když OECD uvádí roli žen v boji s pandemií, dodává, že "ženy po celém světě mají na svých bedrech nepoměrně více práce spojené s péčí než muži, a to až desetkrát více podle sociálního a genderového indexu SIGI Rozvojového střediska OECD". (OECD, 2020)

Politicky je podle OECD možné rodinám, resp. ženám pomoci opatřeními, jako jsou zejména alternativní režimy veřejné péče a podpora pružných pracovních podmínek.

Nemám nic proti veřejné péči o děti, ani pružným pracovním podmínkám. Naopak. Z dosavadní argumentace je ale zjevné, že celý problém role ženy ve společnosti je prostě o něco složitější.

Katarze

Ted' by asi mělo přijít nějaké rozuzlení či návrh řešení z mojí strany. Ten já ale nemám.

Vím jen, co pomáhá naší rodině, abych já jako matka nebyla ta, která vykonává "tichou, šedinou, denní práci", ale abych mohla pracovat v oboru, kterému rozumím a k tomu studovala. Je to:

- manžel, se kterým si "tichou, šedivou, denní práci" dělíme
- dobré vztahy prarodičů s vnoučaty
- komunita sousedů, na které se můžeme spolehnout a oni na nás
- armáda hlídačů, kterým můžeme zavolat, když je potřeba
- dobrá, přátelská školka
- obstojná škola
- možnost pracovat online z domu

- maximálně přizpůsobené hybridní studium

Podstatné tu tedy není, zda moje dítě mohlo nastoupit do školky již ve dvou letech věku nebo kdo doma vydělává víc. Mnohem výrazněji tu vystupuje:

- výměna informací mezi všemi aktéry
- zajištění dobré péče o děti, ať už jim je pět či dvanáct let
- dynamika vztahů v rodině i mimo ni
- vnímavost vůči vzájemným potřebám

Závěr

V této krátké eseji jsem zkusila nastínit pohled na ženskou otázku, a to úhlem pohledu fenomenologie a etiky péče.

Při promýšlení role ženy ve společnosti a v odpovědi na otázku po větším zastoupení žen na univerzitách se mi ukazuje jako důležitý motiv právě pojem péče. Ten si rozhodně zaslouží víc pozornosti také v rámci informační antropologie.

Použitá literatura

ALBRIGHT, Madeliene. *Madame Secretary*. Perennial, 2013. ISBN 978-0062265463.

GILLIGAN, Carol. *In a Different Voice*. Harvard University Press, 2016. ISBN 978-0674970960

GRAY, Brena Clarke. *The University Cannot Love You: Gendered Labour, Burnout and the Covid-19 Pivot to Digital*. In S. Koseoglu & G. Veletsianos (Eds.), *Feminist Critical Digital Pedagogy: An Open Book*. EdTech Books, 2022.

https://edtechbooks.org/feminist_digital_ped/zXHDRJAq

HUSSERL, Edmund. *Karteziánské meditace*. Praha, 1993. ISBN 80-205-0311-0.

KRISTEVA, Julia. *Jazyk lásky*. Praha, 2004. ISBN 80-86356-38-8.

RÁDL, Emanuel. *Útěcha z filosofie*. Olomouc, 2000. ISBN 80-7198-399-3.

STEIN, Edith. On the Problem of Empathy: The Collected Works of Edith Stein. Washington, 1989. ISBN 0-935216-11-1.

OECD. Stěžejní postavení žen v boji proti krizi Covid-19.

https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/OECD_Stezejni-postaveni-zen-v-boji-proti-krizi-COVID-19.pdf